

- 16 Там же. – С. 164.
17 Сударев Н. И. Указ. соч. – С. 7–9.
18 Тульпе И. А., Хршановский В. А. Указ. соч. – С. 164.
19 Шепко Л. Г. Указ. соч. – С. 238.
20 Савостина Е. А. Типология и периодизация уступчатых склепов Боспора // СА. – М., 1986. – № 2. – С. 84–99.
21 Платон. Законы [Электронный ресурс]. – М.: Мысль, 1999. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/plato01/30zak10.htm>.
22 Токарчик А. Мифы о бессмертии: Пер. с польск. / Ред. и предисл. П. С. Гуревича. – М.: Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. – С. 45; Бертран Рассел. Указ. соч. – С. 28.
23 Бертран Рассел – Указ. соч. – С. 13; Шепко Л. Г. Указ. соч. – С. 238.

SUMMARY

Sergey Gavrilyuk

MYTHOLOGICAL AND PHILOSOPHICAL VIEWS OF THE GREEKS ON DEATH AND BURIAL RITUALS

Author of the article analyses the impact on burial rituals of the Greeks' religious views shift, which took place in VI–V centuries b.c. Conclusions are made, that with the change of religious views, traditional obsequies remained the same. The author considers several possible reasons for this phenomenon.

Георгій Кожолянко,

доктор історичних наук, професор,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

ДОХРИСТІЯНСЬКІ ЕЛЕМЕНТИ У РОДИЛЬНІЙ ОБРЯДОВІСТІ БУКОВИНЦІВ

Досліджуються передродові, родильні і післяродові звичаї та обряди українців Буковини, пов'язані з народженням дитини. Вказано на дохристиянську основу народних родильних обрядів.

Ключові слова: магія, вода, обряд, свято, прикмети, освячення, прислів'я.

Дослідження вірувань у сімейній обрядовості є актуальною науковою темою. Вірування і обрядодії у родильній обрядовості буковинців засвідчують давність та автохтонність населення на терені Буковини та вказують на витоки народу. Ця наукова проблематика в українській і зарубіжній історико-етнологічній науці не розроблялась.

Джерельну основу статті складають матеріали польових етнографічних експедицій, проведених Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича на протязі 1982–2000 рр. (зберігаються у етнографічному музеї Чернівецького національного університету). Джерельне значення мають також праці етнографів XIX ст.: Р. Ф. Кайндля, М. Сумцова, О. Манастирського, В. Шухевича. Історіографія з даної проблематики представлена рядом праць українських етнографів: В. Борисенко, Г. Лозко, Г. Кожолянко, А. Мойсея.

Мета статті – дослідити дохристиянські вірування та давнє коріння обрядодій в родильній обрядовості буковинців. Об'єктом дослідження є українське населення Буковини. Предмет дослідження – дохристиянські вірування в родильній обрядовості українців Буковини.

Здавна людина пристосовувалась до умов навколишнього життя, намагалась вплинути на певні життєві процеси з метою переборення труднощів або досягнення позитивних результатів своєї діяльності.

Як все живе в природі, так і людина підпорядкована природному циклу існування. Циклічність людського життя передбачає вузлові події: народження дитини, формування шлюбу та сім'ї, припинення життя – смерть. Відповідно до природного циклу існування людини протягом багатовікового сімейно-общинного життя сформувався комплекс сімейної обрядовості українців.

У сімейних обрядах переплелись різноманітні дії, замовляння, символи тощо, які виникали в різні історичні епохи. Багато в обрядовості українців містять магічний зміст. Шляхом магічних дій люди прагнули забезпечити багатство, добробут, щасливе життя. Водночас надприродним чином людина намагалась захиститися від злих сил.

Народження дитини – поява на світ нової людини – було особливою подією в житті буковинців. Ця обставина підсилювалась тим, що нормальною, повноцінною на Буковині вважалась сім'я, де народжувались і виростали діти.

У народній уяві вагітна жінка вважалась чимось таємничим і винятковим. Вагітну жінку називали тяжка, повна, груба. Часто жартома казали, що вона “з'їла павука”, “спухла”.

В передгірних районах Буковинського краю (Прутсько-Серетське межиріччя) українці зберегли до наших днів ряд звичаїв та обрядів, пов'язаних з майбутнім народженням дитини. Вагітна жінка в дородовий період повинна була дотримуватися певних заборон.

Вагітній не можна було шити у свята та неділю, “щоб не зашити дитині очі”, нічого не можна було брати без відома і дозволу батьків чи родичів (братів, сестер), щоб дитина, яка народиться, в майбутньому не стала злодієм, також не дозволялось дивитися на пожежу, “щоб дитина не мала ружу” (на обличчі дитини могли появитися родимі червоні плями).

За традицією, вагітній жінці не дозволялось бути вінчальною маткою, кумою при хрещенні, оскільки уявлялось, що її стан як “нечистої” жінки може передатись на молодих або на хрещених дітей¹. Заборонено вагітній відвідувати цвинтар та похорон, щоб майбутня дитина не набралась мертвецького вигляду.

На Буковинській Гуцульщині в кінці XIX ст. існували повір'я: коли жінка вперше відчула, що вона завагітніла, а в цей час на неї глянула якась людина, то дитина

буде подібною до цієї людини; вагітній жінці не можна було дивитись, як ловлять рибу, бо дитина буде мати неспокійний характер; якщо майбутня мати вкраде що-небудь (квіти, фрукти, вовну та ін.), то дитина буде мати висипання на обличчі або на грудях, а коли надкусить вкрадене яблуко, то дитина буде злодієм; якщо спостерігаючи пожежу, жінка доторкнеться до якоїсь частини свого тіла рукою, то на тій частині тіла дитина матиме вроджену червону пляму ("ружу"); якщо дитина народилася швидше, ніж через 9 місяців, то це означало, що жінка зраджувала свого чоловіка; якщо жінка під час вагітності спостерігала за бриканням кобили, то її вагітність може продовжуватися до дванадцяти місяців².

Вагітній жінці виявляли певні знаки уваги, як співчуття, чуйність. Але так продовжувалось лише декілька днів після того, як громаді стало відомо про вагітність. У подальшому жінка змушена була нарівні з усіма працювати, виконувати найрізноманітнішу роботу по господарству, лише фізичні навантаження при цьому дещо зменшувалися.

Особливо побоювалась вагітна різних наврочень ("пороблень") та можливості викрадення нечистим дитини чи її підміни. Для запобігання наврочень жінка в дохристиянські часи повинна була відвідувати священні гаї, приносити рослинну жертву богам, щоб уникнути небажаного переривання вагітності та інших неприємностей під час виношування дитини.

Із запровадженням християнства за настановами священників жінка протягом усього часу вагітності повинна була молитися, хреститися при небажаних для неї обставинах, причащатись декілька разів. А напередодні пологів потрібно було сповідатися перед священником та причащитися. Причащення ніби звільняло жінку від гріхів, які вона могла мати за своє життя. Крім того, воно мало психологічний вплив на жінку, полегшуючи процес народження дитини, оскільки породілля надіялась і на допомогу святих.

У селах Буковинської Гуцульщини вагітна мала просити прощення у членів сім'ї перед народженням дитини, починаючи зі свекра і свекрухи, а далі у сусідів, у домашньої худоби та птиці³.

Самі пологи за християнським віруванням вважались справою нечистою, гріховною, карою Божою за недотримання жінкою заповіту Божого під час життя в раю: "Наготую тобі муки в вагоніннях твоїх; мучившись роджати меш діти, а до мужа твого поривати ме тебе, він же панувати ме над тобою"⁴.

Розуміння родових мук як розплати за гріхи первородні і життєві визначило поширення в українців переконання, що з появою головки дитини "Бог зачав прощати небогу", а при успішному завершенні родів говорили: "Бог відпустив їй гріхи"⁵.

Вважалось, що при народженні дитини присутній як ангел, так і злий дух, а важкий процес появи дитини на світ якраз і пояснювався "діями нечистого"⁶. Подібні уявлення спостерігалися в досліджуваній період часу і в інших східнослов'янських народів⁷.

Священики повчали жінок-мирян, які готувалися вперше стати матір'ю, молитися для полегшення пологів Богородиці Марії, її матері Анні, а також святим жінкам Катерині та Варварі, які були замучені на смерть за віру християнську.

Якщо жінка не могла завагітніти, то їй священики рекомендували здійснити паломництво до монастирів. На Буковині в кінці XVIII ст. нараховувалось 31 монастир, більшість з них продовжувала функціонувати і в XIX ст.

Жителі гірської частини краю здійснювали паломництво переважно до монастирів південної частини Буковини – Солка, Молдовіца, Путна. А мешканці передгір'я і рівнинної східної частини Прутсько-Дністровського межиріччя ходили молитися до монастирів Хрещатик на Дністрі, Почаїв у Галичині, а дехто направлявся навіть до Києва – до монастиря Києво-Печерської лаври.

Вагітній жінці заборонялося виконувати будь-яку роботу під час релігійних свят, оскільки недотримання цієї заборони могло зашкодити майбутній дитині родитись нормальною.

Бували випадки, коли під час сезонних робіт, догляду за посівами або жнив жінка розроджувалась прямо на полі. Мабуть, звідси і походить вислів “Дитину у капусті (гречці, житі) знайшли”⁸.

Існували певні прикмети, за якими відгадували стать майбутньої дитини. В громаді села Стрілецький Кут, що у Верхньому Буковинському Попрутті, жартівливо висловлювались про вигляд вагітної: “Буде хлопчик у Марійки, бо така гарна, кругла ходить” (коли живіт був округлений). Якщо живіт виступав загострено, то говорили, що народиться дівчинка.

У селі (нині селище міського типу) Берегомет, що на Вишниччині, для визначення статі майбутньої дитини брали пучечок солі і так, щоб не бачила вагітна жінка, посипали її голову. При цьому спостерігали, коли вона доторкнеться руками свого тіла. Якщо доторкнеться вище пояса – буде хлопчик, а якщо нижче – дівчинка⁹.

Якщо вагітна жінка почувалася недобре або захворювала під час вагітності, то їй клали на живіт сокиру для зняття температури, напували настоєм звіробою, м'яти, рум'янку.

Траплялись випадки штучного переривання вагітності, коли поява дитини на світ була небажаною (дошлюбна вагітність дівчини, велика кількість дітей у сім'ї та ін.). У великих селах були бабки, які займалися штучним перериванням вагітності (давали пити вагітній різних настоїв отруйних рослин, коріння або оперативно видаляли зародок дитини – “вишкрябували плід”). Такі дії були поза законом, оскільки дуже часто вагітна жінка після спроби бабки перервати вагітність помирала від зараження крові, безперервних кровотеч і т. ін.¹⁰

У XIX – першій половині XX ст. основну допомогу породіллі під час пологів і на початку післяродового періоду надавала сільська повивальна баба. За звичаєвістю повивальною бабою могла бути жінка, старша 50 років, яка сама вже втратила здатність народжувати дітей. Це була, як правило, добра, чесна людина, яка любила дітей, співчутливо ставилась до породіллі, добре зналась на народній медицині, була здатною приймати пологи. Характерною рисою повитух була їх безкорисливість, адже вони працювали не за визначену наперед плату, а за винагороду “хто що дасть”.

Баба-повитуха (моша) добре володіла повивальним мистецтвом і була доброю вчителькою молодих матерів.

Повивальна баба (повитуха, моша, баба) відігравала особливу роль у процесі народження дитини. Запрошував повивальну бабу чоловік породіллі, який ішов до неї завчасно (за декілька днів до родів) з хлібом і сіллю. Повитуха-моша порядкувала в хаті, де має народитись дитина, декілька днів перед пологами. Вона, перш за все, клала під подушку вагітної жінки часник, ніж або будь-який інший металевий предмет, що мало вберегти жінку і дитину від зла¹¹.

Безпосередньо повідомити бабу про наближення родів міг будь-хто з родини породіллі. На Гуцульщині чоловік породіллі з початком пологів ішов до найближчої сусідки, яка виконувала роль повитухи (моші, баби)¹².

У свою чергу, повивальна баба приходила приймати роди з хлібом, свяченою водою та зіллям. Ввійшовши до хати, вона відмикала всі замки, відчиняла вікна (якщо роди відбувались узимку, то відкривала закрутки або за-сувки вікон) та розв'язувала всі вузлики, які потрапляли на очі в хаті, – “щоб легше було родити”, обкурювала породіллю зіллям. Етнограф М.Сумцов відмічав, що звичай відмикати всі замки в будинку під час пологів простежується не тільки в українців та росіян, а й у інших індоевропейських народів (сербів, німців), що може бути доказом давності цього пологового звичаю від часу існування індоевропейської спільноти¹³.

До початку родів нагрівали воду, щоб новонароджене дитя зразу ж скупати. В Буковинській Гуцульщині ритуальне купання за участю в обряді баби-повитухи відбувалося лише через день-два після народження дитини.

Воду для купелі настоювали на різноманітних травах: любистку, пижмі, ромашці, вважаючи, що дитина буде краще рости від такої купелі. Додаючи в купіль дівчинки квіти ромашки, приказували: “Щоб чистенькою та пахучою була”, плоди калини – “Щоб красною була”, гілочку вишні – “Щоб гарною була”, квіти льону – “Щоб голубоокою була”, цукор – “Щоб солодкою була”, яблуко – “Щоб рум'яною була”. У селах Буковинського Передгір'я у купіль дівчинки клали листя берези, “щоб стрункою і біленькою була”, “щоб високо, як береза росте, несла в житті жіночу честь”.

У купіль хлопчика додавали гілочку або листя дуба – “щоб був міцний, як дуб”, листя барвінку – “щоб довго жив”. Ще у воду клали хліб – “щоб завжди при хлібі був”¹⁴. Дуб вважався чоловічим деревом, яке несе силу, міць, красу.

Звичай звертатись до дерев та інших рослин як до істот, що мають душу, з примовками й піснями відомий на українських землях ще з дохристиянських часів, коли людина більше відчувала зв'язок з природою, була гармонійною її частинкою. Не випадково місця жертвоприношень і молін у ті часи розміщувались у гаях і лісах. Від спілкування з природою людина набиралась як фізичних, так і моральних сил.

При першій купелі дитини втикали в землю на подвір'ї гілочку калини, незалежно від пори року. Якщо готувались до пологів на зиму, то прутики з гронами калини заготовляли з осені і зберігали до пологів у коморі.

В селах Буковинського Передгір'я воду для купелі нагрівали в казані (“котеві”), в якому варять зазвичай кулешу, щоб “поле йому файно родило”, а мили дитину в кориті, яке використовували попередньо для замішування тіста, вважаючи, що це принесе багатство¹⁵. На Гуцульщині дівчаткам воду гріли у високих глечиках, щоб були стрункими, але вода не повинна закипіти, бо тоді дитина буде сердитою¹⁶.

Воду в Буковинській Гуцульщині намагалися брати з водоймища, яке має чітко визначені межі (з ставка, загати, криниці), “щоб дитина трималася хати, а не носилася по світах”¹⁷. А в Буковинському Передгір'ї (с. Великий Кучурів), як зазначає народознавець Г.Маковій у праці “Затоптаний цвіт...”, навпаки, на першу купіль та на останню вода бралась із найближчого про-

точного ручая-оберега, щоб доля була розв'язаною, а криниця чи ставок мають межі-береги і цим долю ніби окільцьовують. Відповідно, людина буде битися цілий вік об береги життя, як птах у клітці.

Скупавши дитину, повитуха спльовувала тричі, щоб уберегти дитину від недоброго погляду (лихого ока)¹⁸.

Після купання дитину загортали у чисто випрану сорочку батька, з якої потім виготовляють пелюшки. Після купелі батько повинен поцілувати дитину, а потім передати в руки матері. А мати вклала дитя в колиску і стежила, чи буде воно спати спокійно. Якщо спить дитина довго і спокійно, то говорила: "Росте здоровою", "Буде спокійною у житті".

Традиційно прийнято було сповивати дитину до шести місяців. Мотивація такої дії була наступною:

- щоб дитина виросла стрункою;
- щоб не кривились ("корчилились") ручки та ніжки;
- щоб тепленько було дитині;
- щоб дитина себе не покалічила¹⁹.

Сповиту (спеленену) дитину перев'язували червоною стрічкою. Як обереговий знак від вроків руку дитини на зап'ясті також перев'язували червоною стрічкою або ниткою. Охоронну функцію виконували вуглики з печі, зубок часнику, які клали під подушку дитині.

Коли хтось із сім'ї породіллі покидав хату і йшов у село, то повинен був висмикнути з кожуха чи кептаря кілька волосинок, щоб не порушити нормального сну дитині²⁰.

Воду, в якій купали дитину-дівчинку, в селах Буковинського Поділля виливали на поріг, щоби в майбутньому дівчина не засиджувалась у дівках, а швидко вийшла заміж. У селах Буковинської Гуцульщини воду з купелі виливали в куток, куди важко було досягнути.

Дитяче місце (плаценту) після народження дитини загортали в чисте полотно і закопували в хаті під піччю або в одному з кутків передньої стіни. На Буковинській Гуцульщині було прийнято закопувати дитяче місце поза житлом на садібі, але в такому місці, де не ходять люди. А в українців Буковинського Передгір'я плаценту закопували у керамічному горщику біля північної стіни хати. Цим, за повір'ям, запобігався поганий вплив породіллі²¹. Дивитися на новонародженого мали право лише члени сім'ї матері. Існувало повір'я, що чужі люди можуть легко наврочити немовля, і воно тоді буде погано спати, буде неспокійним, не буде приймати їжу і т. ін. Якщо передбачали відвідання хати, де розроджується жінка, кимось із сторонніх, то ліжко породіллі відгороджували від споглядання рядниною. Роди відбувалися в коморі, житловій кімнаті-хатчині.

У приміщенні, де знаходиться немовля, не можна було курити, стукати-грюкати, голосно розмовляти.

Ряд обрядодій повивальної баби мав у своїй основі раціоналізм, узятий з практичного досвіду та знань народної медицини. Так, баба дуже вправно робила породіллі масаж, компреси з відвару льону, розтирала маслом, вигривала гарячим зерном у мішечках. Під час важких родів вона примушувала породіллю виконувати фізичні вправи. На Гуцульщині породілля не лягає в ліжко під час пологів, а її водять по кімнаті під руки баба повитуха та ще хтось

з родини, при цьому час від часу жінка присідає, спонукаючи вихід дитини. Ця процедура продовжується до того часу, поки дитина не опуститься на вистелену на підлозі або долівці ряднину.

Поряд з цим спостерігались і примітивні забобонні дії. Баба намовляла породіллю пити з пригорщі воду, при цьому примовляючи: “Як ота вода легко сходить, так би ота дитинка з тебе зійшла здоровою”.

Приймаючи роди, баба намагалася через певні обряди та примовляння визначити деякі риси та характер майбутніх занять новонародженого. Так, при народженні хлопчика пуповину відрізали на лезі сокири – “щоб був добрим теслею”, а при народженні дівчинки – на праннику (пральна дошка) або на берді (гребінчаста сітка ткацького верстата).

Якщо бажали, щоби в майбутньому народжувались дівчата, то пуповину відрізали на кужелі-кожівці. На Буковинській Гуцульщині, коли не хотіли більше мати дітей, то пуповину перев’язували конопляною ниткою. Разом з тим у рівнинній зоні Буковини існувало повір’я, що перев’язування пуповини конопляним повісом (“матіркою”) сприяє тому, що в майбутньому ще будуть народжуватись діти, а також що дитина в такому випадку буде добре рости²². При зав’язуванні пупка баба-повитуха діяла магією слова, промовляючи слова: “Зав’язую тобі щастя, здоров’я, вік довгий, розум добрий”.

Пуповину зберігали в скрині разом з ниткою-зав’язкою до часу, коли дитина йшла до школи. Майбутній школяр мав розв’язати нитку: якщо це йому чи їй вдавалося зробити швидко і вправно, то це був знак, що дитина буде розумною і буде мати успіхи у школі і житті. Існувала приповідка: “Хто розв’яже пуп, тому розв’яжеться й ум”²³.

Щодо часу народження, то найвдалішими вважалися роди вранці. Дитина, яка народилася вночі, буде спокійна і щаслива, а якщо вдень, то – сердита, але разом з тим буде мати добрий апетит.

На Гуцульщині вважали, що якщо роди відбулися в обідню пору, то це знак, що дитина буде нещасливою, а щасливими будуть діти, які народжуються рано-вранці.

Існували повір’я, що від місяця, дня і години народження залежать характер і доля людини. Так, наприклад, народжені у січні будуть упертими, сварливими; у лютому – добродушними, поступливими; у березні – легко важними, безвідповідальними; у квітні – себелюбними, мінливими; у травні – порядними, вразливими; у червні – корисливими, впертими, запальними; у липні – скритними, невезучими; у серпні – зарозумілими, гоноровими; у вересні – егоїстичними, зрадливими; у жовтні – чутливими, доброзичливими, впевненими у собі; у листопаді – добродушними, пробачливими; у грудні – гордовитими, скритними, ошадливими.

За днями тижня визначали, що народжені у понеділок є впертими, хитрими, здатними до магічних впливів на людей; у вівторок – неухажливими, безвольними; у середу – веселими, жартівливими, з холеричними рисами характеру; у четвер – надміру обережними, недовірливими, схильними до нагромадження багатств; у п’ятницю – радісними, везучими, компанійськими; у суботу – чесними, розважливими; у неділю – надійними, здатними до осягнення наук, відповідальними.

На Буковинській Гуцульщині за днями тижня найкращими вважалися роди у п'ятницю. Діти, народжені у неділю, є пристрасними, а в понеділок народжуються віщуни. Вважалося доброю прикметою народження дитини в четвер, бо тоді вона в житті буде багатую²⁴.

Найбільш щасливим вважалося народження дитини у "сорочці". Якщо народились близнята, то в недалекому майбутньому хтось із батьків помре або сім'я збідніє. Як відмічає Р.Ф. Кайндль у праці "Гуцули", народження близнят або трійнят у гуцулів вважалося карою Божою²⁵.

Про народження дитини і її стать оповіщалося односельцям певним знаком на воротах подвір'я: повивальна баба зразу ж після народження дитини виходила на вулицю і прив'язувала шматок домотканого полотна (народилася дівчинка) або ремінь з упряжі тягла (народився хлопчик). У селі Великий Кучурів передгір'я Буковини народознавець Г.Маковій зафіксувала звичай вивішувати після народження дитини рушник або ширинку: "Моша (по-теперішньому – акушерка), яку кликали до породіллі, лишала на хвортці знак: рушник – появилася парубок, ширинку (вишитий полотняний квадратик, подібний до серветок) – засвітилася дівка"²⁶.

Народження дитини було надзвичайною подією для сусідів, родичів, які збиралися під час родів на вулиці чи на перехресті доріг недалеко від хати породіллі і чекали результатів пологів. Хтось із родини або повивальна баба виходили до них з новиною, частуючи солодкими пампушками, – "щоб доля у дитини була солодкою".

Буковинці вірили, що під час народження дитина отримує свою зірку на небі та ангела-хранителя. Зірка повинна світити все життя людині, а згасне лише з її смертю. Падіння космічних метеоритів з рухомим вогненным хвостом сприймалося як закінчення життя якоїсь людини в цей момент десь далеко чи близько від спостерігача у світі. За буковинським звичаєм було прийнято перехреститися в цьому випадку і побажати спокою душі померлого.

Після родів породілля ще довго залишалася вдома. За давнім звичаєм жінка після родів протягом майже 6 тижнів не мала права виходити за межу двору, а на Гуцульщині – свого господарства (обійстя). Через 35 днів після пологів здійснювалася процедура виводів – очищення породіллі. Молода мати йшла до церкви, де священник молитвою очищав її від гріховності – народження дитини. Тільки після обряду виводів жінка могла вільно виходити в село, спілкуватись з односельчанами, відвідувати церкву тощо.

Молодий батько міг бачити новонароджену дитину зразу ж після пологів, але присутність чоловіка в хаті, де відбувалися роди, не була обов'язковою. В наступному, залишаючись з дружиною в хаті, чоловік з жінкою розглядали немовля, раділи ним. Особливо тішився батько сином, оскільки народження сина вважалося престижним у громаді – "народився спадкоємець роду".

Ім'я дитині вибирали тільки після її народження (докладніше про ім'янаречення йтиметься далі у цьому ж розділі).

Традиційним обов'язком рідних, сусідів, близьких друзів було провідування породіллі – відвідини ("йти на родини"). Основний зміст цього обряду полягав у вітанні породіллі та наданні посильної допомоги необхідними речами для новонародженого й харчами. Відвідини вселяли в породіллі жит-

тевий оптимізм, збуджували позитивні емоції, сприяли народженню почуття гордості материнства.

Відвідування відбувалося протягом двох-трьох тижнів після народження дитини без спеціальних запитань, щоб породілля не готувалась до прийому гостей, оскільки вона була ще ослабленою, і додаткові турботи могли зашкодити її здоров'ю.

Йти на родини з порожніми руками вважалось неприйнятним. Відвідувачі несли на родини шматок полотна на пелюшки (пеленки), щось із їжі, смачно приготовлене (вареники, кашу з молоком, млинці і т. ін.). Вручаючи принесене, промовляли: “Іж, щоб швидше одужала, силу мала, молоко прибувало, з ходу вставала”²⁷. Дослідники вважають, що принесення їжі під час обряду родин є свідченням пережитків рослинної жертви богам у честь народження дитини за давніми дохристиянськими віруваннями українців²⁸.

Йти на родини було прийнято індивідуально або кількома особами, але тільки жінкам. Існувало прислів'я: “Скільки жінка буде на родині, стільки і в раю”. Обов'язково провідувала породіллю протягом перших двох-трьох днів баба-повитуха; вона допомагала по господарству, приносила щось із їжі, вчила пеленати дитину тощо.

Породілля частувала відвідувачок-родичів і сусідок їжею та напоями, велись кількагодинні дружні розмови. Жінки ділились з породіллею своїм досвідом та практикою догляду за дитиною.

Годувалась дитина материнським молоком. Під час годування дитини грудьми жінка не мала права робити якісь негарні дії, навіть думати про погане заборонялося, оскільки “все недобре зроблене і думане на дитину перейде через мамине молоко”²⁹.

Якщо молока в матері було недостатньо або воно було зовсім відсутнє, то звертались по допомогу до іншої жінки, яка в цей час також годувала дитину грудьми або вже відлучила її від грудей, а молоко ще виділялось. У Буковинських селах був звичай сторонню жінку-годувальницю нарікати впродовж усього її життя матір'ю тієї дитини, яку вона годувала.

Перш ніж почати годування неохрещеної дитини, мати повинна була обмити груди свяченою йорданською водою та запалити йорданську свічку.

В Буковинців у кінці XIX ст. існував звичай класти в могилу померлої грудної дитини материнське молоко в пляшечці з воску, щоб вона мала їжу на тому світі³⁰.

Специфічною формою охорони материнства і дитинства були різноманітні звичаї та вірування уподібненої та охоронної магії. Існували вірування у “злі сили”, “наврочення”, “підміни” й ін., що також виступали як своєрідний засіб збереження здоров'я та благополуччя матері і дитини.

“Уроки” (“вроки”, “наврочення”), за уявленнями буковинців, – це насланя хвороби кому-небудь поглядом очей, зачарованим (“недобрим”) словом. На Буковині існувало багато запобіжних засобів від “злих очей” (“лихих очей”, “поганого ока”). Основними серед них були замовляння.

Існував цілий ряд повір'їв, якими мотивувалась поведінка породіллі після народження дитини:

- після заходу сонця не можна було нічого дарувати або позичати з хати, бо сон у дитини буде поганий;

- не можна на ніч залишати на подвір'ї пеленки-пелюшки, бо до них міг причепитися злий дух;
- не можна було показувати дитину до хрещення стороннім ("щоб не було напасти").

В дохристиянські часи за язичницькими народними віруваннями давні українці здійснювали освячення дітей в юнацькому віці, у 15–18 років. Таке освячення відбувалось у визначені святкові дні. Юнаків і дівчат попередньо готували до обряду. Старійшини роду вчили родових традицій, вірувань, обрядів, передавали їм різні господарські і військові вміння, пояснювали таємниці народження людини і її життя, знайомили з нормами звичаєвого права тощо.

В день обряду освячувані повинні були показати свої вміння, вправність, знання на зібранні всього поселення і запрошених гостей з інших поселень. Після цього освячуваних, увінчаних вінками з квітів, підводили до храмів, де горів жертвний вогонь, і вони повинні були принести в жертву Богу Сонцю Дажбогу, Богу Всесвіту Сварогу, Богу Вогню Перуну та іншим богам рослинну або тваринну жертву.

Жерці-священики окроплювали освячуваних священною водою, взятою вдосвіта з трьох джерел, звертались до богів з подякою за те, що сприяли народженню і підростанню молодих людей. Тут же, перед мистецьки виконаними з дерева, золота і срібла зображеннями богів, при жертвованому вогнищі, освячувані давали богам і людям клятву дотримуватись родових звичаїв і вірувань, культу предків, захищати свій рід і народ від ворогів. Біля них стояли найповажніші члени громади та гості, які були свідками клятви і освячення.

Освячувальний обряд закінчувався колективним святковим обідом, іграми, піснями, танцями, в яких брали участь усі мешканці поселення і запрошені. Тільки після цього ритуального обряду молоді люди ставали повноправними членами громади: могли вступати в шлюб, займатись господарською діяльністю, брати участь у військових нападах і обороні й т. ін.

З утвердженням християнства на українських землях довгий час (до XIX ст.) існувало двовір'я, коли здійснювались народні освячувальні обряди і християнські хрещення.

Під ідеологічним і силовим впливом християнства з XIX ст. після народження дитини буковинці прагнули якнайшвидше її охрестити, бо "охрещена дитина уже посаджена в Дім Господа та має Ангела-охоронця"³¹.

Проте зовсім відкинути народну освячувальну обрядовість християнським зверхникам не вдалося. Бачачи багатівкове збереження народних традицій і вірувань, християнство на українських землях змушене було піти на компроміс і залучити ряд обрядодій при хрещенні від дохристиянських народних вірувань (кроплення водою, вогонь свічок, рослинна жертва квітами та полотном-крижмою, інститут кумівства, святковий обід та ін.).

У випадку народження дитини з ознаками серйозної хвороби, що могла в будь-яку хвилину привести до смерті, окроплення свяченою водою проводила повивальна баба. При цьому вона промовляла слова: "Окроплюю тя водичкою йорданською во славу Всевишньому". Така дитина вважалася повернутою до Бога, і тому по її смерті священик змушений був ховати її за християнським звичаєм.

Коли народжувалась мертва дитина, баба-повитуха скроплювала свяченою водою лоно матері, промовляючи ті ж самі слова. Тоді дитина теж вважалася хрещеною.

На Буковині існувало повір'я, що дитина, яка померла нехрещеною, протягом семи років перебуває на землі в образі нечистого-чортеняти. Особливо неспокійно поводить вона себе, коли приходиться день народження (не дає заснути батькам, їм чуються слова-прохання "Мамо! Дай мені ім'я!"). Для запобігання цього у гріб такій дитині кладуть різні іграшки, вважаючи, що вона там грається ці сім літ і не буде нагадувати родичам про те, що вона не має зв'язку з Богом.

Важливим соціалізуючим обрядом у буковинців з утвердженням християнської віри стали хрестини.

На Буковинській Гуцульщині ще до початку 90-х років ХХ ст. існував обряд колачини. Господарі після виводу або хрестин, у будь-який день, готують калачі для кумів та різні напої (пиво, горілку, вино) для частування. Господар з господинею запрошують кумів, родичів та інших гостей на дарування калачів у визначений день.

Під час колачин перед кожним кумом, що сидить за столом, по черзі господарі ставлять горщик з водою або солодким молоком. До горщика прикріплюють запалену свічку і подають випити вміст горщика. При цьому господарі промовляють: "Най Бог прийме перед душі!". Гість має відповісти: "Простиби!". Випивши ритуального напою, куми і гості встають біля столу і моляться словами: "Най Бог прийме перед цієї душі, що ви даєте. Боже поможи упросити, ублагати, шоби Господь ласкав це приймати, молитву благословити, а вам шесте, здорове подати, шоби поміг вінчети в благо літах, у шестю, здоровю"³².

Після молитви-віншування всі сідають, частуються напоями, вживають їжу, веселяться під звуки музики. Господиня і господар кладуть перед старших кумів-батьків 8 або 12 калачів зі словами: "Просимо кумів колачі – від Бога великі, від нас малі". Два калачі старші куми крають тут же і роздають гостям за столом по шматку. Ще два дають бабі-повитусі.

Забава продовжувалася з частуванням та танцями цілий вечір і тягнулась переважно до наступного ранку.

Важливим дійством у сімейній обрядовості було "випровадження дитини на свій хліб". Обряд стосувався процесу відлучення дитини від материнського молока. Годування грудьми продовжувалось до двох років. Християнська церква встановила час годування дитини грудьми протягом трьох-п'яти постів. Священники попереджали з церковних амвонів, що подальше годування дітей грудьми, після встановленого часу, є гріховним.

Обряд відбувався в час, коли був повний місяць, "шоб доля була у дитини повною". Випровадження на свій хліб провадилось в урочистій обстановці. Напередодні білилась хата, все перемивалось і витиралось. Вимітали хату вербовим віником, бо верба, як благословенне Богом дерево, вимітає всяку нечисту силу.

Для проведення обряду випікали спеціальний хліб. Воду для нього мати брала з найближчого струмка. При цьому промовлялись слова: "Щоб доля розв'язана була, як вода тече у цьому потоці". До тіста додавали зернинки

тмину (кмину), “щоб світ за очі ловив”, зверху робили хрест, “щоб обминула біда” та “праведним усе життя був хліб”.

Обряд відбувався вранці при появі сонця. До дитини звертались зі словами: “Вставай, дитинко, бо вже твоє сонце зійшло й кличе тебе”. Дитина ставала на стільчик, виготовлений батьком (“щоб мав у житті своє місце, мав свою талановиту долю”). Стілець встановлювали ближче до почесного кута кімнати, ближче до образів святих, застеляли маминою весільною ширинкою, “щоб не був наврочений жінками” (для хлопчика), “щоб честі своєї не зронила в житті” (для дівчинки).

До обряду готували також спеціальну підставку-кружок з вербового дерева, “щоб не ходив по світу і не їв з чужого круга”. Насипали сіль у склянку, обв'язували її червоною бавничкою (вовняною ниткою, освяченою на Водохрещі), “щоб розум свій не губив та сльози своєї на чужу голову не клав”.

Дитина ручкою при допомозі матері повинна була відламати шматок хліба, вмокнути в сіль і вкусити. Батько піднімав дитину зі стільчиком і переносив через поріг, “щоб хлібцем ділився (ділилась), робив (робила) людям добро, а душа дійшла царства небесного”. Цього ж дня увечері сходились родичі, близькі, знайомі, куми. Заходячи в хату, запитували: “А хто в цій хаті Богом благословенний?”. У відповідь батьки промовляли: “Народженик Петро (Марійка)”.

Гості приносили з собою дарунки і давали дитині, приповідаючи: “Що даєш, то тобі си виртає”. Надломлювали шматочок дитячого хліба, яким вранці проводився ритуал випровадження дитини на свій хліб.

У народній педагогіці важлива роль відводилась колісковим пісням, які співала мати дитині. Щодо етнографічних досліджень, то на цей аспект прилучення дитини до життя належної уваги не зверталось.

Вважається, що дитина не розуміє маминих слів, але мамина ласка, лагідність голосу зачаровує дитину, і тому вона ловить кожне слово. На мою думку, дитина в значній мірі розуміє мамині слова, їх зміст передається через мамине біополе дитині навіть ще тоді, коли дитячко не може словесно спілкуватись, тому й тягнеться до матері, як листочок до сонця. За повідомленнями 85-літнього гуцула з села Дихтинець Юрія Шинкарука, на Буковинській Гуцульщині здавна існувало переконання, що дитина в утробі матері від семи місяців чує голос батька, реагує на звуки голосу та звуки музичних інструментів³³.

Отже, можна констатувати, що більшість елементів родинно-христинної обрядовості виникли в дохристиянську епоху.

З упровадженням християнства соціалізуючий етап родинно-христинної обрядовості зазнав впливу нової релігії. На зміну родинно-ініціюючим обрядам приходять христинно-християнські.

Маючи загальну українську основу, родинно-христинна обрядовість українців в окремих зонах Буковини відзначається специфічними рисами (здійснення обрядодій, існування певних повір'їв і т. ін.).

У другій половині ХХ ст. в умовах соціалістично-радянської суспільної системи традиційна родинно-христинна обрядовість значно спростилась, багато обрядів зникло зовсім, що відчутно відбилось на морально-виховному процесі та ідеологічній основі розвитку суспільства.

З впровадженням християнства на українських землях основні риси

родинно-хрестинної обрядовості збереглися, до них додалися ритуали і обрядодії нової релігії – християнства.

- 1 Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича (МЕЕ ЧНУ). – 2000. – Т. 2. – С. 4.
- 2 Кайндль Р.Ф. Гуцули. – Чернівці, 2000. – С. 11.
- 3 МЕЕ ЧНУ. – 1985. – Т. 7. – С. 13.
- 4 Святе Письмо Старого і Нового Завіту. – Лондон, 1936. – С. 7.
- 5 МЕЕ ЧНУ. – 1985. – Т. 7. – С. 14.
- 6 Там само. – 1999. – Т. 8. – С. 12.
- 7 Русские: народная культура (история и современность). Т. 3. “Семейный быт”. – М., 2000. – С. 184.
- 8 МЕЕ ЧНУ. – 1992. – Т. 8. – С. 15.
- 9 Там само. – 1989. – Т. 12. – С. 19.
- 10 Там само. – 2000. – Т. 2. – С. 4.
- 11 Manastyrski A. Die Ruthenen. In: Die Osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bukowina. – Wien, 1899. – S. 230.
- 12 Кайндль Р.Ф. Вказ. праця. – С. 12.
- 13 Сумцов Н. Культурные переживания // Киевская старина, 1889. – Т. 27. – С. 22–24.
- 14 МЕЕ ЧНУ. – 2000. – Т. 2. – С. 3.
- 15 Маковій Г. Затоптаний цвіт... – Чернівці, 1995. – С. 111.
- 16 МЕЕ ЧНУ. – 1999. – Т. 1. – С. 11.
- 17 Там само. – 1998. – Т. 15. – С. 6.
- 18 Manastyrski A. Die Ruthenen. In: Die Osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bukowina. – S. 230.
- 19 МЕЕ ЧНУ. – 1999. – Т. 1. – С. 13.
- 20 Manastyrski A. Die Ruthenen. In: Die Osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bukowina. – S. 230.
- 21 Die Bukowina. Eine allgemeine Haimatkunde. – Czernowitz, 1899. – S. 132.
- 22 МЕЕ ЧНУ. – 1999. – Т. 1. – С. 7.
- 23 Там само. – С. 8.
- 24 Там само. – С. 10.
- 25 Кайндль Р.Ф. Вказ. праця. – С. 12..
- 26 Маковій Г. Вказ. праця. – С. 4.
- 27 МЕЕ ЧНУ. – 1999. – Т. 1. – С. 12.
- 28 Малинка А. Родины и крестины // Киевская старина. – 1898. – № 5. – С. 268.
- 29 МЕЕ ЧНУ. – 2000. – Т. 2. – С. 4.
- 30 Manastyrski A. Die Ruthenen. Die Osterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. – S. 232.
- 31 МЕЕ ЧНУ. – 2000. – Т. 2. – С. 4.
- 32 Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 3. – С. 17.
- 33 МЕЕ ЧНУ. – 1981. – Т. 2. – С. 2.

SUMMARY**George Kojolianko****PRE-CHRISTIAN ELEMENTS IN THE MATERNITY RITES OF BUKOVYNIANS**

This article investigates pre-natal, natal and post-natal traditions of Ukrainian Bukovynians, associated with childbirth. The basis of pre-Christian folk Maternity ceremonies is specified.

Key words: magic, water, ceremony, holiday signs, dedication, proverbs.

Олена Кожолянко,

кандидат історичних наук, доцент,
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

ЕЛЕМЕНТИ ДОХРИСТІАНСЬКИХ ВІРУВАНЬ У ТРАДИЦІЙНІЙ ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ БУКОВИНИ (НА ПРИКЛАДІ ВЕСІЛЬНОГО ГІЛЬЦЯ)

У статті розглядаються символіка та семантика весільного деревця. Досліджено локальну специфіку обрядового виготовлення та вживання весільного гільця на Буковині. Стійкість звичаю пояснюється значимістю гільця як атрибуту, що супроводжував обряди прощання з дівочтвом і парубоцтвом та переходом до заміжного життя. Вказано на дохристиянську основу традиційних весільних обрядів.

Ключові слова: весільний обряд, весільна атрибутика, весільне деревце, символіка весільного гільця, етнокультурна традиція.

Дослідження вірувань у сімейній обрядовості є актуальною науковою темою. У весільній обрядовості українців збереглося чимало прадавніх дохристиянських елементів, первісний зміст яких забувався, але народ їх дотримується за традицією. Вірування і обрядодії у весільній обрядовості українців Буковини засвідчують давність та автохтонність населення на терені Буковини. Дана наукова проблематика в українській і зарубіжній історико-етнологічній науці є малодослідженою.

Джерельну основу статті складають матеріали польових етнографічних експедицій, проведених Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича протягом 1996-2009 рр. (зберігаються в етнографічному музеї Чернівецького національного університету). Джерельне значення мають також праці етнографів XIX ст.: М. Сумцова, Р.Ф.Кайндля, В.Шухевича. Історіографія з даної проблематики представлена рядом праць українських етнографів: В.Борисенко, Н.Здоровега, Г.Лозко, М. Шубравська, Г.Кожолянко, О.Кожолянко.